

Типові характеристики особи, яка вчиняє кримінальні правопорушення проти правосуддя

Влада Гусева ^{*а}, Євген Суп ^{**б}

^{*} Д-ка юрид. наук, Навчально-науковий інститут № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ, м. Харків, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8614-1573>, e-mail: vaguseva2007@ukr.net

^{**} Канд. юрид. наук, докторант ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»,
м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-6912-2157>,
e-mail: s.ye.7170@gmail.com

^а Написання оригінального рукопису, адміністрування проекту, методологія.

^б Написання оригінального рукопису, ресурси.

DOI: 10.32353/khrife.2.2025.03 УДК [343.36:343.98](477)

Надійшло 23.05.2025 / Рецензовано 26.05.2025 / Прийнято до друку 26.06.2025 /
Доступно онлайн 30.06.2025

Мета статті — з'ясувати значення криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, учинених професійними учасниками судочинства, визначити змістовні елементи її структури. Поставлену мету реалізовано завдяки застосуванню низки загальних і спеціальних методів наукового пізнання. У межах проведеного дослідження сформовано низку теоретичних і прикладних положень, які дають змогу розширити уявлення про криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень проти правосуддя, зокрема тих, що вчиняються професійними учасниками судочинства. Визначено, що криміналістична характеристика є базовим елементом побудови криміналістичної методики розслідування, оскільки вона систематизує типові дані про механізм злочинної діяльності, включно з відомостями про особу правопорушника, спосіб учинення діяння, слідову інформацію, обстановку місця й час учинення злочину, а також з характеристиками потерпілих. Виявлено, що особа злочинця у справах щодо кримінальних правопорушень проти правосуддя має особливу криміналістичну значущість, адже правопорушення найчастіше вчиняються слідчими, прокурорами, суддями та іншими фахівцями з високим рівнем правової обізнаності, які мають доступ до службової інформації та спеціальні знання щодо кримінального процесу.

Проаналізовано наукові підходи до структурування знань про особу правопорушника в межах криміналістики. Підтверджено доцільність комплексного аналізу соціально-демографічних, моральних і психологічних характеристик злочинця, результати якого дають змогу більш точно прогнозувати поведінку злочинця, обґрунтовувати слідчі версії та планувати тактичні дії. Обґрунтовано, що мотив і мета злочинної поведінки мають принципове значення для встановлення суб'єктивної **сторони складу злочину, зокрема для відмежування умисного** зловживання повноваженнями від службової помилки. Установлено, що кримінальні правопорушення проти правосуддя, учинені посадовими особами, часто мають латентний характер, їх приховують за формальним дотриманням процесуальних норм і вони потребують особливої слідчої тактики, орієнтованої на виявлення прихованих механізмів зловживань. Узагальнено, що ефективність розслідування таких кримінальних правопорушень безпосередньо залежить від рівня обізнаності слідчого з особливостями правозастосовної діяльності професійних учасників судочинства, що потребує поглибленої підготовки та системного аналізу особи правопорушника. Констатовано, що комплексна криміналістична характеристика кримінальних правопорушень проти правосуддя, адаптована до професійної специфіки суб'єктів таких злочинів, є важливою умовою для створення ефективної методики їх розслідування, а також для розроблення механізмів запобігання правопорушенням у межах судової системи.

Ключові слова: правосуддя; професійний учасник судочинства; підозрюваний; суб'єкт злочину; мотив; мета злочинної діяльності.

Постановка наукової проблеми

Гарантування незалежності, об'єктивності й неупередженості правосуддя — важлива характеристика ключових пріоритетів демократичної, соціальної та правової держави. Представники судової влади разом з іншими учасниками судочинства забезпечують реалізацію принципів законності, справедливості, верховенства права та ін. Однак реалії сьогодення свідчать, що приписи закону порушують і ті суб'єкти, які, відпо-

відно до положень ст. 19 Конституції України, зобов'язані їх неухильно виконувати¹. Ураховуючи високий рівень суспільної небезпеки цих діянь, законодавець окремі з них криміналізував. Сьогодні кримінальний закон передбачає відповідальність за протиправне втручання у функціонування автоматизованих систем судових органів; переслідування завідомо невинних осіб; перешкоджання реалізації права на захист; незаконне затримання або арешт; тиск із метою отримання показань; розкриття

1 Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> (дата звернення: 11.05.2025).

конфіденційної інформації досудового розслідування і застосовані щодо особи заходи безпеки; бездіяльність щодо гарантування безпеки захищених осіб тощо².

Незважаючи на серйозність цих кримінально караних деліктів, у межах науки вони досі є недостатньо дослідженими. Окрім того, погоджуємося щодо цього з ученими, що під час розроблення криміналістичної методики важливо враховувати низку ключових чинників: специфіку складу злочину, типові риси особи злочинця, ретроспективний аспект розслідування, вплив обставин конкретної ситуації на його перебіг, а також сучасний рівень розвитку технічного, тактичного та методичного забезпечення криміналістики. Усі ці елементи істотно впливають на зміст і структуру криміналістичної характеристики, оскільки саме вона акумулює дані про характер злочину, механізм його вчинення й особистість правопорушника. Проте, незважаючи на очевидну взаємозалежність між кримінально-правовою та криміналістичною характеристиками, їх ототожнення є методологічно помилковим і науково необґрунтованим. Кожна з них має власне цільове призначення, сферу застосування й інформаційну структуру³. Це стосується і криміналістичної характеристики загалом, і її окремих компонентів, і тактичних особливостей проведення слідчих (розшукових) дій, тактичних операцій, особливостей планування й організації розслідування, проблематики взаємодії тощо. Задля забезпечення подальших ґрунтовних комплексних досліджень у контексті злочинів, учи-

нених представниками органів судової системи та правоохоронних органів, досліджувати криміналістичну характеристику та її обов'язкові (типові) елементи — не просто актуальне завдання, а вкрай необхідний напрям наукових розвідок сучасної правничої науки.

Мета статті

Визначити типові характеристики особи — професійного учасника судочинства, яка вчиняє кримінальні правопорушення проти правосуддя.

Методи дослідження

Методологічний апарат обрано з урахуванням поставленої мети: загальнонаукові й спеціальні методи наукового пізнання. Їх поєднання не лише забезпечило глибоке теоретичне осмислення проблематики, а й сприяло виробленню практично орієнтованих висновків і рекомендацій. Методи аналізу та синтезу дали змогу ґрунтовно розкласти складне поняття криміналістичної характеристики на його структурні елементи, зокрема, особу злочинця, спосіб учинення злочину, механізм злочинної діяльності, мотиви, мету тощо. Завдяки синтезу вдалося об'єднати набуті знання в цілісну систему, що відображає специфіку кримінальних правопорушень проти правосуддя.

Важливу роль у формуванні теоретичних висновків відіграли індукція та дедукція.

На підставі аналізу окремих фактів із судової практики, статистичних даних, матеріалів кримінальних проваджень

2 Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 11.05.2025).

3 Шепітько М. В. Проблеми формування методично-криміналістичних засобів у структурі протидії злочинам у сфері правосуддя. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2018. Вип. 18. С. 73—79. DOI: 10.32353/khrife.2018.08 (дата звернення: 11.05.2025).

і судових рішень сформульовано загальні положення щодо типових рис осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення проти правосуддя, користуючись своїм службовим становищем.

Для забезпечення системного підходу до дослідження особи злочинця застосовано системно-структурний метод, що дав змогу розглядати особу не як ізольований чинник, а як частину цілісного механізму злочинної діяльності.

Це допомогло глибше осмислити взаємозв'язок між характеристиками особистості правопорушника, способом учинення злочину, його мотивацією та відображенням дій у зовнішньому середовищі.

Порівняльно-правовий метод застосовано для вивчення підходів до криміналістичного аналізу особи злочинця в межах правових систем різних країн. Це дало змогу виявити спільні риси та відмінності в розумінні значення особистісного чинника в криміналістиці, зокрема під час розслідування професійних кримінальних правопорушень у сфері судочинства.

Значну роль відіграв формально-юридичний метод, за допомогою якого здійснено правовий аналіз положень Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України, постанов Пленуму Верховного Суду України, інших нормативно-правових актів, що визначають особу злочинця як суб'єкта кримінального правопорушення. Такий підхід сприяв визначенню законодавчих меж відповідальності та процесуального статусу правопорушників у межах системи правосуддя.

Для побудови логічної структури теоретичного обґрунтування застосовано логіко-юридичний метод, який дав змогу вибудувати послідовні, логічно зумовлені міркування про необхідність

додати до криміналістичної характеристики не лише особу злочинця.

Усі ці методи застосовано в тісному взаємозв'язку, вони доповнювали один одний і забезпечили високий рівень наукової достовірності отриманих результатів. Завдяки їх інтеграції вдалося досягти комплексного міждисциплінарного підходу до вивчення особи правопорушника як ключового елемента криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень проти правосуддя. Результатом такого підходу стали як теоретично обґрунтовані висновки, так і практичні рекомендації щодо вдосконалення методики розслідування злочинів зазначеної категорії.

Аналіз основних досліджень і публікацій

Проблематика притягнення до кримінальної відповідальності осіб за вчинення кримінальних правопорушень проти правосуддя знайшла всебічне висвітлення в роботах таких дослідників, як Н. Алексеева, М. Бажанов, Г. Бершов, В. Борисов, В. Бурдін, А. Воронцов, С. Дідик, В. Затолочний, С. Книженко, В. Кузнецов, М. Сийплокі, А. Мартіросян, Л. Палюх, В. Тютюгін зі співавторами, М. Шепітько, О. Шнипко та ін. У працях цих авторів сформовано доволі чітке уявлення про кримінально-правову природу правопорушень, що посягають на сферу правосуддя, зокрема й тих, що вчинені професійними учасниками судочинства.

Водночас, незважаючи на глибоке правове опрацювання цього блоку злочинів, сучасна криміналістична доктрина демонструє фрагментарність у контексті розроблення методик розслідування кримінальних правопорушень проти правосуддя. Особливо це стосується злочинів, учинених представниками

правничих професій: суддями, прокурорами, слідчими, адвокатами тощо. Лише поодинокі дослідження порушують цю тематику в межах криміналістичного аналізу.

Однією з небагатьох, хто ретельно досліджував цю проблематику, є С. Книженко. У своїх працях вона приділяє увагу таким важливим аспектам, як криміналістична класифікація злочинів проти правосуддя, особливості структури методики їх розслідування, а також практичним нюансам досудового розслідування у провадженнях цієї категорії⁴.

Значний внесок у розуміння проблеми зробив М. Шепітько. Він акцентує увагу на тому, що лише незначна частина злочинів, учинених особами, професійно пов'язаними із судочинством, доходить до стадії досудового розслідування та судового розгляду. Причини: високий рівень правової обізнаності таких осіб, їхній професійний статус, а також наявність спеціальних гарантій і механізмів правового захисту, які ускладнюють і виявлення, і доведен-

ня таких правопорушень. Така позиція лише підтверджує, що ця тематика є не лише складною, а й украй актуальною для криміналістичної науки, яка має виробляти практично орієнтовані рішення для таких ситуацій⁵.

Особа злочинця — міждисциплінарна категорія, а тому різні її аспекти постійно стають предметом досліджень наук кримінально-правового циклу, психології та ін. Провідними етапами формування концепції особи злочинця стали праці видатних науковців, які заклали підґрунтя для її сучасного розуміння. Поміж засновників цієї теорії варто назвати італійського лікаря та психіатра Ч. Ломброзо, австрійського професора Г. Гросса та французького дослідника А. Бертільйона.

Значний внесок у розроблення цього поняття зробили й українські науковці. Так, вагомим є доробок судового медика та криміналіста М. Бокаріуса, зокрема його праця «Довідковий підручний альбом для працівників карного розшуку і міліції під час складання словесного портрета» (1924). У сучасній українській

4 Книженко С. О. Криміналістична класифікація злочинів проти правосуддя. *Право і безпека*. 2013. № 1 (48). С. 113–118. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2013_1_26 (дата звернення: 03.05.2025) ; Її ж. Особливості розслідування злочинів проти правосуддя, що вчиняються шляхом порушення порядку відбування покарання або попереднього ув'язнення. *Форум права*. 2016. № 3. С. 121–125. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2016_3_24 (дата звернення: 03.05.2025) ; Її ж. Розслідування злочинів, що вчиняються службовими особами правоохоронних органів шляхом порушення порядку здійснення або забезпечення правосуддя. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2017. № 30. Т. 2. С. 94–97. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2017_30\(2\)_26](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2017_30(2)_26) (дата звернення: 03.05.2025) ; Її ж. Поняття та структурні елементи криміналістичної характеристики злочинів проти правосуддя. *Судова та слідча практика в Україні*. 2018. № 6. С. 111–115. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jipu_2018_6_21 (дата звернення: 03.05.2025).

5 Шепітько М. В. Проблеми формування DOI: 10.32353/khrife.2018.08 (дата звернення: 03.05.2025) ; Його ж. Теоретико-методологічні засади формування системи протидії злочинам у сфері правосуддя : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2018. 42 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0518U000802> (дата звернення: 03.05.2025) ; Його ж. Проблеми виявлення та розслідування злочинів проти правосуддя, що вчиняються професійними учасниками судочинства (провадження). *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. № 19. С. 55. DOI: 10.32353/khrife.1.2019.04 (дата звернення: 03.05.2025).

науці питання ототожнення особи та її криміналістичної характеристики активно досліджують такі вчені, як: В. Басай, В. Бахін, В. Гончаренко, В. Журавель, А. Іщенко, Н. Кліменко, О. Кіріченко, В. Кузьмічов, В. Нор, М. Салтевський, В. Шепітько та ін. Їхні напрацювання відіграють ключову роль у вдосконаленні криміналістичних методик і практики розслідування кримінальних правопорушень з урахуванням особливостей особи правопорушника.

До дослідження такого елемента, як особа злочинця (підозрюваного), останнім часом ґрунтовно підійшли С. Денисов ⁶, К. Калюга ⁷, О. Лужецька ⁸, Д. Птушкін ⁹, С. Стеценко ¹⁰ та ін. Водночас особливості криміналістичної характеристики особи, яка, будучи професійним учасником правосуддя, учиняє кримінальні правопорушення проти правосуддя, поки що в теорії правничої науки не досліджено.

Викладення основного матеріалу дослідження

Основою будь-якої криміналістичної методики є відповідне інформаційне підґрунтя, представлене системою узагальнених даних про основні складові механізму кримінальної протиправної діяльності. Усі ці типові узагальнені відомості в теорії криміналістичного вчення представлені криміналістичною характеристикою. Зазвичай учені зазначають, що цей компонент криміналістичної методики є базисом для формування інших структурних елементів окремих криміналістичних методик розслідування злочинів або цілих груп кримінальних правопорушень (залежно від рівня узагальнення методики) ¹¹.

Одним із головних елементів криміналістичних характеристик різних видів кримінальних правопорушень та

- 6 Денисов С. Ф. Особа злочинця у кримінологічній теорії України. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2020. № 1 (22). С. 155—156. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6a60c927-1e87-4bed-b0f6-4c4704e2c7c5/content> (дата звернення: 09.05.2025).
- 7 Калюга К. Історія походження криміналістичного поняття особи злочинця. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 12. С. 249—253. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2016_12_47 (дата звернення: 09.05.2025) ; Її ж. Особа злочинця як об'єкт криміналістичного дослідження: сучасний стан та перспективи розвитку : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Дніпро, 2021. 34 с. URL: https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/files/Structure/science/rada/new_d0872702/40_1/a.pdf (дата звернення: 09.05.2025).
- 8 Лужецька О. Р. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики вимагання, пов'язаного із застосуванням насильства над потерпілим. *Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право)*. 2013. № 4 (63). С. 196—201. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvnudpsu_2013_4_31 (дата звернення: 01.05.2025).
- 9 Птушкін Д. А. Криміналістична характеристика особи, яка учиняє шахрайства щодо об'єктів нерухомого майна громадян. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 1 (90). С. 203—208. URL: <http://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/2624> (дата звернення: 09.05.2025).
- 10 Стеценко С. В. Криміналістична характеристика особи злочинця, що вчинила кримінальне правопорушення, передбачене статтею 206-2 Кримінального кодексу України. *Право і безпека*. 2024. № 2 (93). С. 96—105. DOI: [10.32631/pb.2024.2.09](https://doi.org/10.32631/pb.2024.2.09) (дата звернення: 09.05.2025).
- 11 Шур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик : дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2011. 407 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0511U000327> (дата звернення: 01.05.2025) ; Колесниченко А. Н., Коновалова В. Е. Криминалистическая характеристика преступлений : учеб. пособ. Харьков, 1985. С. 20.

їх груп є особа злочинця¹². Цей елемент характерний для всіх кримінальних правопорушень досліджуваної нами групи.

Під час вивчення феномена особи злочинця криміналістика неминуче звертається до напрацювань багатьох суміжних наук. Зокрема, це поняття розглядають з позицій філософії, соціології, педагогіки, біології, генетики, психології, психіатрії, юридичної психології, психопатології, кримінального та кримінального процесуального права, кримінології, пенітенціарної науки та з урахуванням досвіду іноземних правових систем.

У криміналістиці особу злочинця традиційно розглядають під кількома кутами, зокрема: як складова криміналістичної характеристики злочину; як суб'єкт або об'єкт тактичної взаємодії під час досудового розслідування; як носій певної моделі поведінки під час учинення злочину, що поєднує внутрішні, психічні процеси й зовнішні, фізичні дії. Таке всебічне вивчення особистості злочинця покликане сприяти розробленню практично орієнтованих рекомендацій щодо ефективного планування та реалізації слідчих (розшукових) дій у процесі розкриття і розслідування кримінальних правопорушень¹³.

Криміналістику цікавлять передусім відомості, які мають прикладне значен-

ня для встановлення особи злочинця. Ідеться про інформацію, що допомагає визначити можливі шляхи його пошуку, обрати найбільш ефективні способи розслідування, спрогнозувати його поведінку в різних слідчих ситуаціях, установити зв'язок між особистими характеристиками злочинця, способом учинення кримінального правопорушення й механізмами незаконного збагачення. Такий підхід дає змогу виявити закономірності того, які категорії осіб найчастіше вчиняють правопорушення певного виду. Наведені характеристики поведінки типових суб'єктів злочину, за переконанням В. Корнієнка, істотно допомагають працівникам правоохоронних органів: звужують коло осіб, які можуть бути підозрюваними, сприяють визначенню мотиву й мети вчинення правопорушення, формуванню слідчих версій, вибору відповідних тактичних дій. Коли ж особу підозрюваного встановлено, ці дані дають змогу обрати оптимальну модель взаємодії з цією особою під час подальшого розслідування¹⁴.

Базові ознаки особи, яка вчиняє кримінальні правопорушення досліджуваної нами групи: фізичність (тобто ці злочини та кримінальні проступки вчиняють лише фізичні особи), досягнення віку кримінальної відповідальності (переважно 18 років), відповідність стану особи вимогам, визначеним медичними

12 Бахин В. П. Криминалистика. Проблемы и мнения (1962—2002) : монография. Киев, 2002. 268 с. URL: <https://coollib.in/b/676021-v-p-bahin-kriminalistika-problemyi-i-mneniya-1962-2002/read> (дата звернення: 12.05.2025) ; Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. Київ, 2005. 585 с. URL: <https://surli.cc/xyracd> (дата звернення: 12.05.2025) ; Чернявський С. С. Криміналістична характеристика злочинів: порівняльний аналіз наукових концепцій. Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. 2010. № 1. С. 137—146. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ea88d1af-dcc3-4609-b420-561991b458c2/content> (дата звернення: 12.05.2025).

13 Калюга К. В. Особа злочинця ... URL: https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/files/Structure/science/rada/new_d0872702/40_1/a.pdf (дата звернення: 09.05.2025).

14 Корнієнко В. В. Криміналістична характеристика особи злочинця та злочинних груп у сфері банківської діяльності. *Право і безпека*. 2015. № 2 (57). С. 98—102. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2015_2_21 (дата звернення: 09.05.2025).

та юридичними критеріями осудності. Окрім загальних ознак, характерних для суб'єкта кримінального правопорушення, не можна оминати увагою ще й спеціальні, що характеризують саме особу, яка, посідаючи відповідне місце в системі правових відносин, учиняє кримінальні правопорушення проти правосуддя.

До вчинення кримінальних правопорушень проти правосуддя окресленого виду можуть бути причетні дізнавачі, слідчі, працівники оперативних підрозділів, прокурори, судді й інші посадові особи. Зазначені особи, зважаючи на їх професійну спеціалізацію, мають високий рівень правової обізнаності та професійної підготовки у сфері кримінальної процесуальної діяльності.

Окрім оперативного значення під час досудового розслідування, інформація про обвинуваченого відіграє ключову роль на етапі судового розгляду. Так, згідно з п. 3 постанови Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2003 р. № 7, під час ухвалення вироку суд зобов'язаний ураховувати низку обставин, пов'язаних із особистістю підсудного: вік, фізичний і психічний стан, поведінку до злочину, наявність попередніх судимостей, соціально-побутову характеристику, сімейний стан, матеріальне становище тощо¹⁵.

Водночас щодо наукового осмислення криміналістично значущих ознак особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, учені розмірковують по-різному. Оцінка особистості злочинця як скла-

дової криміналістичної характеристики, на думку В. Шепітька, має містити комплексну інформацію, зокрема демографічні характеристики, моральні риси та психологічні особливості індивіда. Це дає змогу глибше зрозуміти природу його протиправної поведінки¹⁶.

М. Салтевський визначає особу злочинця як соціально-біологічну систему, сукупність властивостей якої, зокрема фізичних, біологічних і соціальних, залишає сліди в зовнішньому середовищі. Ці властивості, що матеріалізуються внаслідок злочинної діяльності, можна виявити, зафіксувати та застосувати в процесі криміналістичного дослідження для встановлення обставин правопорушення та особи, що його вчинила¹⁷.

У дослідженнях О. Лужецької підкреслено, що особа правопорушника є не просто носієм окремих характеристик, а типовим представником певної поведінкової моделі, яка має значення для криміналістичного аналізу. Її розглянуто як інтегративний об'єкт вивчення, що містить біологічні, психологічні, соціальні ознаки, здатні впливати на формування механізму злочину, особливості його відображення та взаємодію з довкіллям¹⁸.

Д. Птушкін наголошує, що збирання відомостей про правопорушника має прикладне значення для організації досудового розслідування. Ці дані дають змогу ефективніше обирати напрям кримінального провадження, приймати тактико-процесуальні рішення й обґрунтовувати необхідність проведення конкретних слідчих (розшукових) дій¹⁹.

15 Про практику призначення судами кримінального покарання : пост. Пленуму Верховн. Суду України від 24.10.2003 р. № 7 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03/conv#o4> (дата звернення: 09.05.2025).

16 Шепітько В. Ю. Криміналістика : курс лекцій. Харків, 2005. С. 258.

17 Салтевський М. В. Навчально-довідковий посібник з криміналістики. Київ, 1994. С. 112.

18 Лужецька О. Р. Зазнач. твір. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvnudpsu_2013_4_31 (дата звернення: 09.05.2025).

19 Птушкін Д. А. Зазнач. твір. URL: <http://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/2624> (дата звернення: 09.05.2025).

Ю. Чаплинська пропонує відомості про особу, яка вчинила злочин, систематизувати в такий спосіб:

- 1) соціально-демографічні характеристики — вік, стать, рівень освіти, громадянство, сімейний стан, місце проживання, професійна діяльність тощо;
- 2) моральні якості — система переконань, життєві цінності, ставлення до суспільних норм, законслухняність, схильність до девіантної поведінки;
- 3) психологічні властивості — особливості темпераменту, рівень емоційної стабільності, здатність до самоконтролю, агресивність, мотиваційні чинники поведінки ²⁰.

Окреслені групи ознак є провідними в аспекті не лише визначення векторів відшукування шляхів установлення особи злочинця, а й з'ясування тактичних прийомів, які можна застосувати під час взаємодії зі злочинцями, прогнозування їхньої поведінки, форм протидії, до яких вони можуть вдаватися, тощо. Тому навіть у тих кримінальних правопорушеннях, де особу злочинця достеменно відомо (з огляду на механізм кримінальної протиправної діяльності), важливо піддавати аналізу не тільки її індивідуальні, соціально-демографічні та психологічні характеристики, а й визначати мету та мотиви поведінки, наприклад, схильність до зловживання процесуальними правами.

Аналізування матеріалів кримінальних проваджень, даних Єдиного звіту про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, а також матеріалів судової практики дало змогу узагальнити, що до вчинення кримінальних правопорушень проти правосуддя з-поміж осіб, які про-

фесійно пов'язані з діяльністю органів судової влади, слідства та досудового розслідування, найчастіше причетні ті особи, які мають доступ до службової інформації, мають процесуальні повноваження, а також високий рівень правової обізнаності. Відповідно, найбільш типовими суб'єктами кримінальних правопорушень цієї категорії є:

- 1) *представники правоохоронних органів*. Найчастіше до протиправних дій проти правосуддя вдаються слідчі, дізнавачі й оперативні працівники. Їм інкримінують незаконне затримання осіб, фабрикування доказів, примушування до давання показань, приховування інформації, а також порушення права на захист. Дехто зловживає службовим становищем із метою досягнення кар'єрних або корупційних інтересів;
- 2) *прокурори*. Вони можуть бути причетними до зловживань, пов'язаних з одностороннім представленням обвинувачення, маніпулюванням доказами, порушенням принципу об'єктивності, розголошенням даних досудового розслідування, а також бездіяльністю у випадках очевидних порушень прав підозрюваних або обвинувачених;
- 3) *судді*. Вони є окремою категорією посадових осіб, які через свій статус повинні гарантувати незалежність правосуддя. Водночас практика свідчить про випадки винесення завідомо неправосудних рішень, прийняття рішень під впливом сторонніх осіб, порушення принципу неупередженості, а також участі в корупційних схемах під час розгляду справ;

20 Чаплинська Ю. А. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики злочинців. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 6. С. 181—184. DOI: 10.15421/3919122 (дата звернення: 09.05.2025).

- 4) *адвокати*. Хоча адвокат є стороною захисту, іноді він може стати суб'єктом правопорушення проти правосуддя, якщо зловживає процесуальними правами, бере участь у фіктивних угодах, навмисно затягує процес або розголошує конфіденційну інформацію, отриману від клієнта чи під час ознайомлення з матеріалами провадження;
- 5) *інші посадові особи системи правосуддя*. До таких належать службовці судових канцелярій, секретарі, помічники суддів, а також працівники адміністративних органів. Вони можуть порушити порядок доступу до автоматизованих систем, сфальсифікувати документи або передати інформацію стороннім особам.

Типовими характеристиками суб'єктів правопорушень проти правосуддя є високий рівень правової грамотності, наявність повноважень для доступу до службової або конфіденційної інформації, а також зловживання процесуальними можливостями задля досягнення вигоди — особистої або в інтересах третіх осіб. Часто такі особи вчиняють протиправні дії, розраховуючи на професійний імунітет, складність виявлення правопорушення та можливість уникнути відповідальності завдяки службовим зв'язкам. Саме тому кримінальні правопорушення проти правосуддя, учинені посадовими особами системи судочинства, мають підвищений суспільний резонанс і становлять серйозну загрозу принципу верховенства права, справедливого правосуддя та довіри громадян до державних інституцій.

Отже, особи, які найчастіше вчиняють кримінальні правопорушення проти правосуддя, зазвичай належать до категорії професійних учасників су-

дочинства: слідчих, дізнавачів, прокурорів, суддів, працівників оперативних підрозділів та інших посадових осіб, які мають глибоку правову обізнаність і досвід у сфері кримінального процесу. Цим суб'єктам притаманна низка соціально-демографічних, моральних і психологічних рис, що певною мірою сприяють формуванню криміногенної поведінки за умов зниженого контролю та наявності системних прогалин у протидії зловживанням у сфері правосуддя.

У соціально-демографічному аспекті це переважно особи віком від 30 до 55 років, із вищою юридичною освітою, високим рівнем кваліфікації, досвідом практичної роботи в органах правопорядку або судовій системі. Вони зазвичай обіймають відповідальні посади, мають певну вагу в професійному середовищі, стабільний фінансовий стан, а також належать до середнього або вищого соціального прошарку.

Моральні якості цих осіб можуть мати суперечливий характер. З одного боку, їм притаманні риси, властиві відповідальним професіоналам: амбітність, цілеспрямованість, прагнення кар'єрного зростання, дисциплінованість. З іншого боку, під впливом професійного вигорання, тривалого функціонування в умовах тиску, надмірної формалізації роботи та постійного контакту з правопорушниками, у частини з них формується моральна байдужість, цинізм, схильність до виправдання неправомірних засобів задля досягнення професійних цілей. Часто виявляється лояльність до системи, коли особа більше орієнтується на інтереси відомства або вищого керівництва, аніж на принципи законності та справедливості.

Психологічно ці особи демонструють високий рівень самоконтролю, уміння аналізувати ситуацію, швидко приймати рішення та діяти в умовах

конфлікту або ризику. Водночас спостерігається толерантність до порушень, схильність до зловживань службовими повноваженнями, маніпулювання процесуальними нормами, прагматизм у підходах до вирішення питань правосуддя. Значна частина таких осіб демонструє надмірну ієрархічну залежність, готовність підкорятися інтересам керівництва, навіть якщо це суперечить закону. Іноді у поведінці спостерігається настанова на те, що провідна мета — не дотримання прав особи або істини у справі, а забезпечення певного результату, наприклад, підтримання обвинувачення в суді або досягнення потрібних статистичних показників.

Отже, соціально-демографічні, моральні та психологічні характеристики осіб, причетних до вчинення кримінальних правопорушень проти правосуддя, відображають складну суперечливість між професійною роллю охоронців правопорядку й реальними практиками, що можуть містити свідоме порушення правових і етичних норм. Це потребує особливого підходу до розслідування таких правопорушень, зважаючи на високий рівень підготовленості злочинців, застосування ними різних форм протидії, реалізації позиції захисту та потенційної підтримки правопорушників на інституційному рівні.

У контексті досліджуваних кримінальних правопорушень слід зазначити, що невід’ємними від особи підозрюваного (правопорушника) є мотив і мета його протиправної поведінки. Ці характеристики дають змогу пояснити спрямованість його дій і визначити причини вчинення кримінального правопорушення, забезпечити доказування ознак суб’єктивної сторони складу кримінального правопорушення. Зважаючи на це, доходимо логічного висновку, що структура криміналістичної характе-

ристики кримінальних правопорушень зазначеної групи має відповідати запропонованій класифікації.

Висновки

Проведене дослідження дає змогу зробити низку важливих узагальнень щодо криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень проти правосуддя, особливо вчинених професійними учасниками судочинства.

По-перше, з’ясовано, що криміналістична характеристика злочину є ключовим елементом побудови криміналістичної методики розслідування, оскільки вона акумулює типові дані про механізм кримінального правопорушення, включно з відомостями про особу злочинця, спосіб учинення діяння, слідову картину, обставини місця й час учинення, а також із характеристикою потерпілого.

По-друге, виявлено, що особа злочинця в контексті кримінальних правопорушень проти правосуддя має особливе значення як джерело інформації для розроблення ефективної слідчої тактики. Найчастіше такі правопорушення вчиняють слідчі, прокурори, судді, працівники оперативних підрозділів, тобто особи з високим рівнем юридичної обізнаності, доступом до службової інформації та досвідом у правозастосовній діяльності. Їхні поведінка, умотивованість, а також психоемоційний стан здатні впливати на характер і механізм правопорушення.

По-третє, проаналізовано підходи вчених до визначення структури та змісту особистості злочинця в криміналістиці. Підтверджено доцільність комплексного аналізу соціально-демографічних характеристик, моральних якостей і психологічних властивостей, що дає змогу слідчим точніше прогнозувати поведінку правопорушника,

вибудовувати логіку розслідування, формувати слідчі версії й обирати тактичні прийоми.

По-четверте, аргументовано, що мотивація та мета злочинної поведінки мають істотне значення для встановлення суб'єктивної сторони складу злочину. Урахування мотиву сприяє поглибленому розумінню причин учинення кримінального правопорушення та дає змогу відмежувати службу помилку від умисного зловживання.

По-п'яте, доведено, що кримінальні правопорушення проти правосуддя часто маскують, супроводжують формальним дотриманням закону, а їх розкриття ускладнено професійною підготовкою суб'єктів правопорушення, зловживанням службовими повноваженнями й потенційною наявністю підтримки на інституційному рівні. Це обумовлює потребу у висококваліфікованому слідчому підході, заснованому на глибокому знанні механізмів кримінально-процесуальної діяльності.

Отже, криміналістична характеристика правопорушень проти правосуддя має бути ґрунтовною, комплексною, адаптованою до специфіки правопорушень, учинених у межах професійної юридичної діяльності. Знання особистісних, професійних і соціальних особливостей суб'єкта кримінального правопорушення дає змогу не лише розробити ефективну методику розслідування, а й сформувати практичні рекомендації для запобігання подібним злочинам.

Typical Characteristics of Person who Commits Criminal Offenses against Justice

Vlada Husieva, Yevhen Sup

This article purpose is to clarify the meaning of the forensic characterization of criminal offenses committed by professional par-

ticipants in the judicial process, to determine the substantive elements of its structure. The goal was achieved through the application of a number of general and special methods of scientific knowledge. Within the framework of the conducted research, a number of theoretical and applied provisions were formed that allow expanding the understanding of forensic characterization of criminal offenses against justice, in particular those committed by professional participants in the judicial process. It was determined that forensic characterization is a basic element in building a forensic investigation methodology, since it systematizes typical data on the mechanism of criminal activity, including information about the identity of the offender, the method of committing the act, trace information, circumstances of the place and time of the crime, as well as the characteristics of the victims. It was found that the identity of the offender in cases of criminal offenses against justice is of particular forensic significance, since offenses are most often committed by investigators, prosecutors, judges and other specialists with a high level of legal awareness, who have access to official information and special knowledge of the criminal process. Scientific approaches to structuring knowledge about identity of the offender within the framework of forensics were analyzed. Feasibility of a comprehensive analysis of the socio-demographic, moral and psychological characteristics of the offender was confirmed, the results of which make it possible to more accurately predict the behavior of the offender, substantiate investigative versions and plan tactical actions. It was substantiated that the motive and purpose of criminal behavior are of fundamental importance for establishing the subjective side of the composition of the crime, in particular for distinguishing intentional abuse of authority from official error. It has been established that criminal offenses against justice committed by officials are often latent in nature, hidden behind formal compliance with procedural norms and require special

investigative tactics aimed at identifying hidden mechanisms of abuse. It has been generalized that effectiveness of the investigation of such criminal offenses directly depends on the level of awareness of the investigator with the peculiarities of the law enforcement activities of professional participants in the judicial process, which requires in-depth training and systematic analysis of offender's personality. It has been stated that a comprehensive forensic characterization of criminal offenses against justice, adapted to the professional specifics of the subjects of such crimes, is an important condition for creating an effective methodology for their investigation, as well as for developing mechanisms for preventing offenses within judicial system.

Keywords: justice; professional participant in proceedings; suspect; subject of crime; motive; purpose of criminal activity.

Фінансування

Це дослідження не отримало жодного спеціального гранту від фінансових установ у державному, комерційному або некомерційному секторах.

Відмова від відповідальності

Засновники не грали жодної ролі у розробленні дослідження, добиранні й аналізуванні даних, рішенні про публікацію або підготовку рукопису.

Учасники

Автори зробили свій внесок винятково в інтелектуальну дискусію, що є основою цього документа, дослідження судової практики, написання та редагування, і беруть на себе відповідальність за її зміст і тлумачення.

Декларація щодо конфлікту інтересів

Автори заявляють, що у них відсутній конфлікт інтересів.

References

Bahin, V. P. (2002). *Kriminalistika. Problemy i mneniya* (1962–2002) [Criminalistics. Problems and opinions (1962-2002)] :

monografiya. Kiev. URL: <https://coollib.in/b/676021-v-p-bahin-kriminalistika-problemy-i-mneniya-1962-2002/read> [in Russian].

Chaplynska, Yu. A. (2019). Osoba zlochyntsia yak element kryminalistychnoi kharakterystyky zlochyniv [The Identity of the Offender as an Element of the Forensic Characteristic of the Crime]. *Aktualni problemy vitchyznianoï yurysprudentsii*. № 6. DOI: 10.15421/3919122 [in Ukrainian].

Cherniavskiy, S. S. (2010). Kryminalistychna kharakterystyka zlochyniv: porivnialnyi analiz naukovykh kontseptsii [Forensic characteristics of crimes: a comparative analysis of scientific concepts]. *Naukovyi visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. № 1. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ea88d1af-dcc3-4609-b420-561991b458c2/content> [in Ukrainian].

Denysov, S. F. (2020). Osoba zlochyntsia u kryminolohichnii teorii Ukrainy [Criminal's Personality in the Criminological Theory of Ukraine]. *Visnyk kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy*. № 1 (22). URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6a60c927-1e87-4bed-b0f6-4c4704e-2c7c5/content> [in Ukrainian].

Kaliuha, K. (2016). Istoriia pokhodzhennia kryminalistychnoho poniattia osoby zlochyntsia [History of origin of forensic concept of criminal personality]. *Pidpryemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. № 12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2016_12_47 [in Ukrainian].

Kaliuha, K. V. (2021). *Osoba zlochyntsia yak ob'iekt kryminalistychnoho doslidzhennia: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku* [The personality of a criminal as an object of forensic research: current state and development prospects] : avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk. Dnipro. URL: https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/files/Structure/science/rada/new_d0872702/40_1/a.pdf [in Ukrainian].

Knyzhenko, S. O. (2013). Kryminalistychna klasyfikatsiia zlochyniv proty pravosudiv [Forensic Classification of Crimes Against Justice]. *Pravo i bezpeka*. № 1 (48). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2013_1_26 [in Ukrainian].

- Knyzhenko, S. O. (2016). Osoblyvosti rozsliduvannia zlochyniv proty pravosuddia, shcho vchyniautsia shliakhom porushennia poriadku vidbuvannia pokarannia abo poperednoho uv'iaznennia [Features of Investigation of Crimes against Justice Committed By Violating the Order of Punishment or Detention]. *Forum prava*. № 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2016_3_24 [in Ukrainian].
- Knyzhenko, S. O. (2017). Rozsliduvannia zlochyniv, shcho vchyniautsia sluzhbovymy osobamy pravookhoronnykh orhaniv shliakhom porushennia poriadku zdiisnennia abo zabezpechennia pravosuddia [Investigation of crimes, committed by law enforcement officials by violating the procedure for the administration or provision of justice]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Yurysprudentsiia*. № 30. T. 2. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2017_30\(2\)_26](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2017_30(2)_26) [in Ukrainian].
- Knyzhenko, S. O. (2018). Poniattia ta strukturni elementy kryminalistychnoi kharakterystyky zlochyniv proty pravosuddia [Concept and Structural Elements of the Criminalistic Characterization of Crimes Against Justice]. *Sudova ta slidcha praktyka v Ukraini*. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jipu_2018_6_21 [in Ukrainian].
- Kolesnichenko, A. N., Konovalova, V. E. (1985). *Kryminalisticheskaya kharakteristika prestuplenij* [Forensic characteristics of crimes] : ucheb. posob. Harkov [in Russian].
- Korniienko, V. V. (2015). Kryminalistychna kharakterystyka osoby zlochyntsia ta zlochyntnykh hrup u sferi bankivskoi diialnosti [Forensic characteristics of the offender's identity and criminal groups operating in the banking sector]. *Pravo i bezpeka*. № 2 (57). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2015_2_21 [in Ukrainian].
- Luzhetska, O. R. (2013). Osoba zlochyntsia yak element kryminalistychnoi kharakterystyky vymahannia, pov'iazanoho iz zastosuvanniam nasylstva nad poterpilym [Identity of criminal as element of forensic characterization of extortion associated with the use of violence against victim]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu DPS Ukrainy (ekonomika, pravo)*. № 4 (63). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvudpsu_2013_4_31 [in Ukrainian].
- Ptushkin, D. A. (2018). Kryminalistychna kharakterystyka osoby, yaka vchyniaie shakhraistva shchodo ob'ektiv nerukhomoho maina hromadian [Criminalistic characteristics of the person who involves the chair of objects of the citizen's real estate]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. № 1 (90). URL: <http://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/2624> [in Ukrainian].
- Salteviskyi, M. V. (1994). *Navchalno-dovidkovyi posibnyk z kryminalistyky* [Training and reference manual on criminalistics]. Kyiv [in Ukrainian].
- Salteviskyi, M. V. (2005). *Kryminalistyka (u suchasnomu vykladі)* [Criminalistics (in its modern form)] : pidruchnyk. Kyiv. URL: <https://surli.cc/xyracd> [in Ukrainian].
- Shchur, B. V. (2011). *Teoretychni osnovy formuvannia ta zastosuvannia kryminalistychnykh metodyk* [Theoretical grounds of formation and application of forensics methods] : dys. ... d-ra yuryd. nauk. Kharkiv. URL: <https://uacademic.info.ua/document/0511U000327> [in Ukrainian].
- Shepitko, M. (2019). Problems of Detection and Investigation of Crimes Against Justice Affected by Professional Litigants. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*. Vol. 19. No. 1. DOI: [10.32353/khrife.1.2019.04](https://doi.org/10.32353/khrife.1.2019.04).
- Shepitko, M. V. (2018). Problems of Forming of Criminalistic Methodical Means in Structure of Counteraction to Crimes Against Justice. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*. Vol. 18. DOI: [10.32353/khrife.2018.08](https://doi.org/10.32353/khrife.2018.08).
- Shepitko, M. V. (2018). *Teoretyko-metodolohichni zasady formuvannia systemy protydii zlochyntam u sferi pravosuddia* [Theoretical and methodological foundation of counteraction to crimes against justice as a forming system] : avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk. Kharkiv. URL: <https://uacademic.info.ua/document/0518U000802> [in Ukrainian].
- Shepitko, V. Yu. (2005). *Kryminalistyka* [Criminalistics] : kurs lektsii. Kharkiv [in Ukrainian].
- Stetsenko, S. V. (2024). Kryminalistychna kharakterystyka osoby zlochyntsia, shcho

vchynyla kryminalne pravoporushennia, peredbachene statteiu 206-2 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy [Forensic characteristics of the offender who committed

a criminal offence under Article 206-2 of the Criminal Code of Ukraine]. *Pravo i bezpeka*. № 2 (93). DOI: 10.32631/pb.2024.2.09 [in Ukrainian].

Гусєва, В., Суп, Є. (2025). Типові характеристики особи, яка вчиняє кримінальні правопорушення проти правосуддя. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 2 (39). С. 29—43. DOI: 10.32353/khrife.2.2025.03.